

Boekbesprekingen

Ruler, B. van, *Communicatiemanagement in Nederland*.

Dissertatie Katholieke Universiteit Nijmegen. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum, 1996, 338 pp.
ISBN 90 313 1816 7

Van Ruler laat er geen misverstand over bestaan: op de eerste bladzijde van haar lijvige proefschrift parafraseert zij met kennelijke instemming de directeur Communicatie van de Gasunie, in wiens visie communicatie, na arbeid, kapitaal en technologie, uitgegroeid is tot een vierde, zelfstandige bedrijfsfactor. Welnu, als 'communicatie' zo enorm aan belang gewonnen heeft, wordt het interessant eens wat nauwkeuriger na te gaan hoe communicatiemanagers hun vak zien. Van Rulers' onderzoek maakt deel uit van een groter project waar een onderzoeksgroep van de Katholieke Universiteit Nijmegen al een aantal jaren aan werkt. Welke definitie(s) hanteren beroepsbeoefenaren, waar liggen actuele problemen, waar zal het naar toe gaan met dit beroep, hoe bakenen communicatiemanagers hun beroep af en waarom doen dat zij dat zo, welke visie(s) hebben zij op de inhoud van hun beroep, dat zijn in Van Rulers' woorden de vragen waar deze groep antwoorden op zoekt. Van Ruler concentreert zich in haar proefschrift op de speurtocht naar één of enkele aan elkaar gerelateerde visies op de inhoud van het

beroep. Zij heeft drie afzonderlijke studies verricht, waarin het achtereenvolgens gaat om visies en opvattingen op theoretisch niveau; visies en opvattingen zoals aan treffen in de praktijkliteratuur en visies en opvattingen zoals die leven in de praktijk. Zij onderscheidt drie hoofdstromingen: (1) de actie-opvatting (alleen de zender speelt een rol, communicatie is gelijk te stellen aan expressie), (2) de effectiviteitsopvatting (communicatie als lineair proces, het initiatief ligt bij de zender, communicatie is een proces van gerichte beïnvloeding van ontvangers door zenders) en (3) de interactieve opvatting (zender en ontvanger zijn gelijkwaardige partijen in het communicatieproces, zij kunnen voortdurend van rol wisselen). Van Ruler kiest onomwonden voor de interactieve opvatting. Die biedt in haar optiek de communicatiemanager het meest adequate theoretische kader, meer in het bijzonder de variant waarin communicatie wordt gezien als een poging tot transactie, als 'een continu voortgaande poging tot uitwisseling van boodschappen met publieken' (p. 75). De beste positie voor de communicatiemanager is die van intermediair. De opstelling als intermediair, niet werkend van organisatie naar omgeving maar uitdrukkelijk als schakel tussen organisatie en omgeving, zou in Van Rulers' optiek met name moeten doorklinken in de wijze waarop aan publiekssegmentatie gedaan wordt (idealiter gebaseerd op onderzoek), in de

aandacht voor adviestaken (met name proces-advies, gebaseerd op kennis van zaken omtrent de werking van communicatie) en in aandacht voor onderzoek (eigen publiciteitsbeleid en wat daarvan in mediaberichtgeving doorklinkt systematisch evalueren en analyseren) (pp. 79-91). In de praktijkliteratuur, zo constateert Van Ruler, is van deze opvatting nauwelijks iets terug te vinden.

Van Ruler heeft met haar proefschrift een belangwekkend thema aangesneden dat de aandacht van iedere vakgenoot verdient. Haar pleidooi voor een betere theoretische onderbouwing van denken en handelen van communicatiemanagers zal waarschijnlijk door weinigen weersproken worden. Dat neemt niet weg dat enkele kanttekeningen op zijn plaats zijn. Zo verdienen Van Rulers' nogal massief geformuleerde oordelen over communicatiemanagement en -managers (goedwillende amateurs) een bijna even massieve relativering. Vrijwel alles wat zij te berde brengt over de gebrekkige theoretische onderbouwing van het vak en haar beoefenaren, kan mijns inziens zonder meer toegepast worden op managers en beleidsmedewerkers van allerlei slag en soort. Niet alleen communicatiemanagers hebben vaak weinig inzicht in de processen die zij geacht worden te (be)sturen, dat geldt in zijn algemeenheid voor managers. Natuurlijk is dat geen argument tegen pleidooien voor een betere theoretische onderbouwing, het is niet meer of minder dan een relativering van Van Rulers' harde oordelen over het gebrek aan professionalisme bij communicatiemanagers. Een tweede kanttekening betreft de manier waarop opzet, uitvoering en uitkomsten van het onderzoek gerapporteerd worden. Het onderzoek is inventief opgezet – drie afzonderlijke studies naar theoretische

literatuur, praktijkliteratuur en praktijk zelf – en verkennend van karakter. De conclusies zoals geformuleerd in het proefschrift en sterker nog in de golf van publiciteit, staan op zijn minst op gespannen voet met dat verkennende karakter. Minstens zo bezwaarlijk, zeker voor een onderzoek met een zo groot belang voor de praktijk, is de weinig toegankelijke wijze waarop het geheel gerapporteerd wordt. De kern van het proefschrift wordt gevormd door de hoofdstukken drie, vier en vijf; hoofdstukken met een gemiddelde lengte van 57 pagina's. Dat komt het snel en gericht kennis nemen van de onderzoeksuitkomsten en het beoordelen van de praktische bruikbaarheid van het onderzoek bepaald niet ten goede. Van welke communicatiemanager kan in alle redelijkheid verwacht worden dat zij bijvoorbeeld 56 pagina's over definities en modellen van 'communicatie' tot zich neemt? En tot slot valt er nog wel wat af te dingen op Van Rulers' stelling dat 'communicatie als interactief proces' en meer in het bijzonder 'communicatie als transactie' het meest adequate theoretische kader biedt voor communicatiemanagement. Natuurlijk zullen zich in de praktijk van het communicatiemanagement situaties voordoen waarin die benadering de meest geëigende is. Een jaar geleden werd de Machiavelliprijs voor overheidsvoorlichting bijvoorbeeld uitgereikt aan een project in Delft waarin vanuit deze invalshoek gewerkt werd. 'De overheid als werktheater' zo typeerde de jury de gekozen benadering. Interactiever is nauwelijks denkbaar. Maar tegelijkertijd doen zich natuurlijk ettelijke situaties waarin communicatie opvatten als 'overdracht van informatie' of als 'onderlinge afstemming' meer inzicht biedt in de

weerbarstige werkelijkheid dan Van Rulers' keuze voor transactie. Van Ruler wekt op z'n minst de indruk de éne eenzijdigheid (communicatie als lineair proces) te vervangen door een ander dogma (communicatie is interactie). Waarmee ze tekort doet aan een werkelijkheid die veel te divers is om recht te worden gedaan met één allesomvattend begrip 'communicatie'.

Otto Scholten

Hitters, E., *Patronen van patronage. Mecenaat, protectoraat en markt in de kunstwereld.*

Utrecht: Jan van Arkel
ISBN 90 6224 373 8

Hitters' grote verdienste is het geven van een evenwichtig overzicht van de vele recente inzichten en gegevens op het brede terrein van de Nederlandse cultuur, vanuit een sociologisch perspectief, zonder zich te laten hinderen door richtingenstrijd. Dit heeft tot gevolg dat het boek theoretisch niet vernieuwend is, maar praktisch wel veel nut heeft, ook in het onderwijs aan universiteiten en hogescholen. De uitgebreide en wat betreft recente publicaties goed bijgehouden bibliografie draagt hieraan zeker bij. Bovendien biedt de tekst een uitgebalanceerde bespreking van veel recent onderzoek dat zelden in één verband ter discussie staat, van Engbersen (zijn promotor in Utrecht) tot Brunt, en van Bevers tot Van Puffelen en Wilterdink.

Hitters heeft belangstelling voor de historische sociologie en schenkt aandacht aan processen. Tevens heeft hij oog voor recente

studies over eigentijdse ontwikkelingen waarin, meer dan bij historische studies het geval is, kwantificering een rol van belang speelt. In die zin slaat hij een brug tussen de traditie van de Amsterdamse school en die van Utrecht-Nijmegen-Groningen. Hitters maakt zowel een goed gebruik van Oosterbaan als van Knulst en Ganzeboom, en daarin verdient hij navolging. Hij biedt meer dan kunstsociologie in engere zin, en gaat tevens in op betekenis van cultuur voor de stad, de samenhang tussen cultuurdeelname en de bredere verschijnselen van vrije-tijdsbesteding, educatie en de economische aspecten van kunst.

Empirisch *pièce de résistance* van zijn studie is een onderzoek naar de situatie in Rotterdam met bijzondere belangstelling voor particulier initiatief en de nadruk op ontwikkelingen sedert de Tweede Wereldoorlog, zonder overigens de voorgaande ontwikkelingen te verwaarlozen. De grote instellingen als Museum Boymans-Van Beuningen, de Rotterdamse Kunststichting en de Kunsthal passeren de revue. Individuen zoals Ludo Pieters en Van Ommeren komen redelijk uit de verf, al is dat niet de sterkste kant van het boek. Podiumkunsten krijgen evenzeer de aandacht als beeldende kunst. Het fenomeen sponsoring wordt adequaat besproken door zowel in te gaan op de discussies hierover als op de praktijk en de omvang. Wanneer Hitters commentaar levert, is dit nuchter en zakelijk, en dus passend bij zijn onderwerp. Afbakening van begrippen als patronage, mecenaat, protectoraat, sponsoring, vorming van kunstcollecties en markt gebeurt niet bevredigend. Hitters gebruikt ze als attenderende begrippen, maar waaraan ze elk precies refereren en wat hun onderlinge

samenhang is, blijft onduidelijk. Het lijkt of de concepten achteraf zijn verzonnen. De begripsomschrijvingen zijn wat wollig; Hitters' poging tot conceptuele innovatie doet wat geforceerd aan, en af en toe snakt de lezer zelfs naar het gangbare begrip 'beleid' dat toch heel verhelderend is voor de over het algemeen zo goed beschreven ontwikkelingen. Het is jammer dat de begrippen niet systematisch worden gedefinieerd in termen van wat Hitters op pagina 217 omschrijft als 'een viertal relevante dimensies: financiering, initiatief, organisatie en legitimatie'. De titel blijft door dit alles onduidelijk; een ondertitel die naar Rotterdam verwees zou op zijn plaats zijn geweest. De hoofdtitel wijst de lezer te weinig de weg naar de inhoud van dit lezenswaardige boek over cultuur in Rijnmond. Of de operationalisering in alle opzichten adequaat zijn en wat de validiteit is van bijvoorbeeld de gegevens over sponsoring kan soms betwijfeld worden. Dit neemt echter niet weg dat het nuchter becijferen van fenomenen sowieso een verdienste is – zeker ook als impuls voor verder onderzoek in deze geest.

Met kracht wordt hier een lans gebroken voor de bestudering van lokaal kunstbeleid in relatie met particulier initiatief ter correctie op de overheersende rol die het beleid van de rijksoverheid en vooral zijn eigen legitimeringen in het onderzoek speelt. Dat Hitters op zoveel en zoveel soorten publicaties kan voortbouwen, betekent dat de kunstsociologie in Nederland volwassen is geworden.

Bram Kempers

Vermeulen, M., *Human capital in the hinterland. An analysis of causes and consequences of regional variation in educational participation.*

Tilburg: Tilburg University Press, 1996, 234 pp.

ISBN 90 361 9976 X

Wanneer in Nederland gediscussieerd wordt over gelijke kansen in het onderwijs, dan gaat het meestal over verschillen tussen sociale milieus, tussen jongens en meisjes, of tussen allochtone en autochtone leerlingen. Het aan de Universiteit van Amsterdam verdedigde proefschrift van Marc Vermeulen vraagt aandacht voor een minder bekende vorm van ongelijkheid: die tussen regio's. Al is Nederland klein en territoriaal goed geïntegreerd, binnen ons land doen zich opmerkelijke regionale verschillen in onderwijsdeelname voor. In het noorden en oosten van het land wordt in verhouding meer beroepsopleiding gevolgd, terwijl in het westen juist het algemeen vormend en universitair onderwijs populair is.

Het eerste doel van deze studie is dan ook de factoren te achterhalen die deze regionale verschillen kunnen verklaren. Als regio's fungeren de 40 COROP-gebieden die Nederland rijk is. Met behulp van multivariate statistische technieken (met name padanalyse) worden in aparte analyses de regionale verschillen in deelname aan het MBO, de bovenbouw van HAVO/VWO, het HBO en het WO onderzocht. Een tweede probleemstelling geeft vervolgens richting aan een onderzoek dat de gevolgen van deze verschillen voor de regionale economische ontwikkeling probeert te achterhalen. Deze

twee empirische onderzoeken worden voorafgegaan door een theoretisch deel, waarmee het boek in drie delen uiteen valt. Vermeulen verdient zonder meer lof voor de keuze van zijn onderzoeksthema. Ook zijn statistische vaardigheid laat weinig te wensen over. Maar de waarde van een dergelijke studie valt of staat natuurlijk met de mate waarin de onderzoeker erin slaagt theoretisch interessante gezichtspunten te operationaliseren en de daaruit voortkomende variabelen te analyseren. Op dat punt stelt deze studie wat teleur. Er schort duidelijk iets aan de samenhang tussen het theoretische gedeelte enerzijds en de empirische analyses anderzijds, terwijl de operationalisaties soms tamelijk grof zijn. Zo worden in het theoretische deel allerlei hypothesen behandeld, die in de analyses verder niet aan bod komen, en mist het theoretische deel beschouwingen die een nader (theoretisch) licht zouden kunnen werpen op zaken die nu juist wel empirisch onderzocht worden. Ik zal dat nog wat toelichten.

De theoretische gezichtspunten zijn vooral ontleend aan studies die aandacht schenken aan de verschillen in onderwijsdeelname tussen staten en aan verschillen in de tijd. Beide lijken mij toch minder relevant voor een analyse van regionale verschillen binnen een land op een bepaald moment. Bij de verschillen tussen staten spelen politieke factoren immers een belangrijke rol (politiek systeem, onderwijsstelsel et cetera), die nu juist binnen een land niet differentiëren. Bij het 'vertalen' van verschillen in de tijd naar regionale verschillen op een bepaald moment wordt impliciet de aanname gemaakt dat regionale verschillen als faseverschillen in een zelfde proces geïnterpreteerd kunnen worden. De gevaren van deze vorm

van 'transversaal denken' mogen gevoelig bekend verondersteld worden.

Verder gaat het om theorieën die onderwijsdeelname in het algemeen verklaren en niet om theorieën die licht werpen op de vraag of kinderen naar het beroepsonderwijs, dan wel naar het algemeen vormend onderwijs gaan. Deze theorieën leiden tot een algemeen verklaringsmodel met factoren als urbanisatiegraad, omvang dienstensector, opleidingsniveau bevolking, participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt, werkloosheid en gemiddeld inkomen.

In de empirische analyses wordt echter een poging gedaan de regionale verschillen in deelname aan een bepaald schooltype, bijvoorbeeld MBO of HAVO/VWO, te verklaren met dit algemene verklaringsmodel. Dat is op zich uiteraard niet verkeerd. Als genoemde factoren relevant zijn voor onderwijsdeelname in het algemeen, dan zullen ze ook van invloed zijn op de deelname aan de verschillende schooltypen. Maar dit is slechts een deel van het verhaal. Want er zullen natuurlijk ook factoren zijn die van invloed zijn op de keuze tussen algemeen vormend onderwijs enerzijds en beroepsvoorbereidend onderwijs anderzijds. En ook die factoren beïnvloeden de hoogte van de deelname aan een bepaald schooltype. Je kan nu eenmaal niet tegelijkertijd MBO en HAVO/VWO volgen. Datzelfde geldt voor de keuze tussen HBO en universiteit.

Met andere woorden, de deelname aan een bepaald schooltype bevat twee componenten: een component die het algemene niveau van onderwijsdeelname in de regio vertegenwoordigt, en een keuzecomponent voor een bepaald schooltype, ieder met zijn eigen verklaringsmodel. En over het verkla-

ringsmodel dat de keuzecomponent verklaart, wordt de lezer geheel in het ongewisse gelaten, terwijl ook in de statistische analyses geen poging gedaan wordt beide componenten te scheiden. Dit heeft tot gevolg dat – alle geavanceerde statistische operaties ten spijt – de conclusies van het boek wat tegenvallen en we na lezing eigenlijk nog steeds niet goed weten waarom kinderen in het noorden en oosten vooral het beroeps- onderwijs bezoeken en in het westen vooral het algemeen vormend onderwijs. Het vaststellen van causale relaties tussen onderwijsdeelnemers en economische ontwikkeling op regionaal niveau blijkt zo mogelijk nog gecompliceerder. Voor zover na te gaan blijkt van enige samenhang nauwelijks sprake te zijn.

Hans Knippenberg

Joung, I., *Marital status and health. Descriptive and explanatory studies*

Dissertatie Erasmus Universiteit Rotterdam, 1996, 229 pp.
ISBN 90 9009333 8

Op 6 februari 1997 ontving Inez Joung de Volksgezondheidsprijs van de Vereniging voor Volksgezondheid en Wetenschap voor haar onderzoek naar de relatie tussen burgerlijke staat en gezondheid. Dit proefschrift vormt hiervan de weerslag.

In het inleidende hoofdstuk hiervan zet Joung uiteen dat burgerlijke staat als oorzaak en als gevolg van ziekte kan worden beschouwd. Wanneer burgerlijke staat als gevolg van ziekte wordt gezien, wordt gesproken van een selectie-theorie. De rela-

tief goede gezondheid van gehuwden is volgens deze theorie het resultaat van de selectie van 'gezonde' personen in de huwelijkse staat. Selectie kan plaats vinden op basis van de gezondheid zelf (directe selectie), of op basis van determinanten van gezondheid zoals sociaal-economische status of alcoholconsumptie (indirecte selectie). Selectie kan plaats vinden bij aanvang van een eerste relatie, maar ook bij andere veranderingen in de huwelijkse staat.

Wanneer burgerlijke staat als determinant van ziekte wordt beschouwd, wordt gesproken van een sociale causatie-theorie. Burgerlijke staat is een kenmerk van sociale relaties dat vanuit twee sociaal-wetenschappelijke stromingen belangrijk is voor de gezondheid. Ten eerste vertelt de burgerlijke staat iets over het al dan niet samenwonen met een partner, althans, dat was lange tijd zo. Tegenwoordig wonen veel mensen samen zonder gehuwd te zijn. Vandaar dat nu de samenlevingsvorm een duidelijker indicator is voor het al dan niet samenwonen met anderen. Burgerlijke staat of de samenlevingsvorm geeft de sociale integratie en inbedding weer. Ten tweede zegt de burgerlijke staat iets over de eventuele verandering van partnerstatus. In die zin kan burgerlijke staat opgevat worden als een levensgebeurtenis. Joung baseert haar hypothesen op beide stromingen. Deze hypothesen worden samengevat in een schema. Dit schema bevat naast burgerlijke staat ook de begrippen psychosociale factoren, materiële omstandigheden, gezondheidsgedrag en gezondheidstatus. Volgens het schema heeft burgerlijke staat geen directe effecten op gezondheidsgedrag en op gezondheid. Wel beïnvloedt de burgerlijke staat een aantal psychosociale factoren en materiële omstan-

digheden die op hun beurt zowel direct als via het gezondheidsgedrag de gezondheid beïnvloeden. Bovendien beïnvloeden de materiële omstandigheden ook een aantal psychosociale factoren volgens dit schema. Bijvoorbeeld: gehuwden ondergaan meer sociale controle ten aanzien van gezondheidsgedrag dan ongehuwden. Gehuwden zijn meer sociaal geïntegreerd, wat leidt tot een beter mentaal en fysiek functioneren. Gehuwden ontvangen meer steun dan ongehuwden, waarmee de gevolgen van stress voor de gezondheid worden gebufferd. Meer stress leidt tot een slechtere gezondheid. Niet meer gehuwden hebben meer stress omdat 1) scheiden en dood van een echtgeno(o)t(e) stressvolle gebeurtenissen zijn, 2) gescheidenen zich vaker mislukt voelen, en incompetent, 3) gescheidenen onzekerder zijn over hun sociale rollen, en 4) de maatschappelijke waarde van gescheiden of verweduwd zijn lager is dan die van gehuwden. Deze hypothesen omvatten alleen de relaties tussen burgerlijke staat en psychosociale factoren. De relaties tussen materiële omstandigheden en gezondheid en gezondheidsgedrag worden niet sterk verduidelijkt. Alleen wordt vermeld dat mensen die een huishouden delen hier economisch baat bij hebben, en dat scheiden en overlijden van de partner meestal gepaard gaat met achteruitgang in inkomen en materiële omstandigheden. Ook is niet altijd duidelijk hoe geciteerde onderzoeksresultaten binnen het getoonde schema passen. Zo wordt bijvoorbeeld genoemd dat gehuwden een regelmatigere leven leiden. Welke psychosociale factor of materiële omstandigheid hiervoor verantwoordelijk is, wordt niet beschreven. De gegevens die zijn gebruikt in de analyses betreffen ten eerste GLOBE-onderzoek

(Gezondheid en Levensomstandigheden Bevolking Eindhoven en omstreken) en ten tweede de nationale sterftecijfers van het CBS. Het GLOBE-onderzoek bestond uit een eerste meting via een schriftelijke enquête die werd ingevuld door bijna 19000 vrouwen en mannen in de leeftijd van 15 tot 75 jaar. Daarnaast zijn twee steekproeven uit deze onderzoeksgroep benaderd voor aanvullend onderzoek. De eerste random groep van ruim 2800 personen is twee maanden na de eerste meting geïnterviewd om meer informatie te verkrijgen. De tweede groep bestond uit 2637 mensen die aan één van vier geselecteerde chronische aandoeningen leed, aangevuld met een random steekproef van 1333 mensen zonder deze aandoeningen. Deze mensen werden een half jaar na de eerste meting benaderd voor een interview over onder andere het gebruik van de gezondheidszorg. Achtereenvolgens worden beschrijvende en verklarende analyses getoond. De zelfgerapporteerde morbiditeit naar burgerlijke staat en samenlevingsvorm, en gebruik van gezondheidszorg en sterfte naar burgerlijke staat worden beschreven. Burgerlijke staat en samenlevingsvorm blijken elk een onafhankelijk effect te hebben op de gezondheid. Gehuwden en mensen die samenwonen rapporteren minder gezondheidsproblemen. Gehuwden blijken minder dan gescheidenen en verweduwd en meer dan nooit-gehuwden gebruik te maken van de gezondheidszorg. Verschillen in sterfte tussen nooit-gehuwden en gehuwden blijken tussen 1950 en 1990 te zijn toegenomen terwijl de verschillen tussen gehuwden en gescheidenen zijn afgenomen. De verklarende analyses betreffen als eerste de selectie effecten. De enige overgang van burgerlijke

staat die gerelateerd bleek aan de gezondheid was een scheiding. De kans van 'ongezonde' gehuwden op echtscheiding was groter dan die van 'gezonde' gehuwden. Als tweede werd de mogelijke verklaring van verschillen in gezondheid naar burgerlijke staat door gezondheidsgedrag, psychosociale kenmerken en materiële omstandigheden onderzocht. Bij vrouwen bleken de materiële omstandigheden de belangrijkste verklaring voor verschillen in gezondheid naar burgerlijke staat. Bij mannen verklaarden psychosociale factoren het meeste van deze gezondheidsverschillen. Als derde en laatste werd de verklaring van verschillen in sterfte naar burgerlijke staat door gezondheidsgedrag en materiële omstandigheden onderzocht. Onder vrouwen werden hiervoor geen significante resultaten gevonden. Van de sterfteverschillen tussen gehuwde en gescheiden mannen kon 10% worden verklaard door materiële omstandigheden. Verschillen in gezondheidsgedrag verklaarden het meeste van de sterfteverschillen tussen gehuwden mannen aan de ene kant, en gescheiden en verweduwd mannen aan de andere kant. Wat bij al deze analyses opvalt is dat niet specifieke hypothesen worden getoetst, maar dat in een analyse bijvoorbeeld alle psychosociale kenmerken tegelijk worden toegevoegd.

In dit boek komt de volle breedte van het onderzoek naar de relaties tussen burgerlijke staat en gezondheid aan de orde. Het is jammer dat de in het eerste hoofdstuk genoemde specifieke hypothesen niet worden getoetst. Een compliment moet worden gegeven voor de gedetailleerde discussie waarin elke mogelijke vorm van vertekening aan de orde komt.

Marja Tijhuis

Steverink, N., *Zo lang mogelijk zelfstandig; naar een verklaring van verschillen in oriëntatie ten aanzien van opname in een verzorgingstehuis onder fysiek kwetsbare ouderen.*

Proefschrift ICS, Rijksuniversiteit Groningen, 1996, 165 pp.

In dit proefschrift wordt een maatschappelijk bijzonder relevant thema aan de orde gesteld: de overgang van het zelfstandig wonen van ouderen naar opname in een verzorgingstehuis (of bejaardentehuis). Anders dan bij opname in een verpleegtehuis – waar de zwaarte van de hulpbehoefte als regel doorslaggevend is – spelen bij de overgang naar een verzorgingstehuis, naast zekere fysieke beperkingen, ook andere hulpbehoeften een rol. De centrale vraag van deze studie luidt dan ook: 'Waarom vragen sommige ouderen naar opname in een verzorgingstehuis terwijl anderen, met een vergelijkbare mate van fysieke beperkingen, daarvoor niet kiezen?'. In dit kader worden de effecten onderzocht van gebruikelijke factoren zoals leeftijd, fysieke beperkingen, alleen wonen et cetera, maar wordt tevens expliciet aandacht besteed aan 'de subjectieve opnamebehoefte' – ook wel aangeduid als de oriëntatie ten aanzien van opname in een verzorgingstehuis – en aan eventuele aansporingen tot opname door derden.

Binnen het ICS wordt daarbij uiteraard de theorie van de sociale productiefuncties gehanteerd, waarbij het doelgerichte keuzegedrag van de oudere man of vrouw het uitgangspunt is. De verschillende doelen van handelen worden uitgewerkt zoals algemeen gebruikelijk binnen de Lindenberg-benade-

ring. Bij de uitwerking van de eerste-orde instrumentele doelen wordt een interessante stap gezet: de sociale waardering wordt ten behoeve van dit project vervangen door sociaal welbevinden. Volgens de onderzoekster krijgt het streven naar welbevinden onder ouderen op den duur steeds meer de vorm van het vermijden van verder verlies van welbevinden. Ouderen komen in een kritieke fase wanneer de substitutie-mogelijkheden uitgeput raken en van de verschillende instrumentele doelen zelfs affectie en comfort in de thuissituatie niet meer gerealiseerd kunnen worden. De keuze voor opname wordt in dit licht geplaatst. Een opvallend concept in het theoretisch model wordt verder gevormd door 'de aansporing tot opname door derden', waarbij ervan wordt uitgegaan dat meer aansporing tot een sterkere oriëntatie op opname zal leiden.

Het empirisch deel van het onderzoek is uitgevoerd binnen het Groningse NESTOR-GLAS project. De fysiek kwetsbare 65-plusers uit dit project werden geselecteerd en in totaal 607 van hen bewilligden in deelname aan het project. Voor de operationalisering van affectie werd in deze studie gebruikgemaakt van het concept eenzaamheid. Een keuze, die – gegeven de rationale van deze studie – alleszins verantwoord kan worden geacht.

De zorgvuldige analyses van de data van dit project maken verschillende conclusies mogelijk. Tot deze conclusies behoort dat de aanwezigheid van informele en formele hulp, beide afzonderlijk tot gevolg hebben dat er een minder sterke oriëntatie op opname ontstaat. Een probleem bij deze conclusie is uiteraard, dat een nadere onderbouwing hiervan zeker gebaseerd dient te zijn op ècht longitudinaal onderzoek terzake.

Ook de inbreng van informatie van en over andere netwerkleiden dan uitsluitend een eventuele partner of huisgenoot, zou het beeld aanzienlijk kunnen versterken. Op een aantal plaatsen komt de onderzoekster mijns inziens enigszins in de problemen, zoals daar waar gesteld wordt dat naarmate ouderen meer H/ADL-beperkingen hebben èn meer eenzaam zijn, zij minder informele hulp ontvangen en meer professionele hulp. Hier bestaat behoefte aan een longitudinale onderzoeksopzet en aan een nadere uitwerking van de verschillende kenmerken van de (emotionele en instrumentele) hulp geleverd door verschillende netwerkleiden. Hetzelfde geldt voor de uitwerking van de (causale) relatie tussen eenzaamheidsgevoelens, de omvang en de samenstelling van het netwerk van sociale relaties en het verkrijgen van informele en formele ondersteuning. Terzake werden elders meer genuanceerde en niet minder interessante mechanismen bestudeerd en vastgelegd.

De hier gerapporteerde studie is bekwaam uitgevoerd en mag gezien worden als een interessante bijdrage aan het veld van onderzoek. Echter meer ten aanzien van de nadere uitwerking van het gebruikte theoretisch kader, dan ten aanzien van de inbedding van het project in het brede kader van nationale en internationale kennis op het sociaal-gerontologisch gebied.

Jenny Gierveld

Kempen, G.I.J.M., J. Ormel, (Red.),
Dagelijks functioneren van ouderen

Assen: Van Gorcum, 1996, 221 pp.
 ISBN 90 232 3099 X

Het NESTOR Ouderen Onderzoek Groningen (ofwel de Groningen Longitudinal Aging Study – GLAS) is een van onderzoeksprogramma's die door de stuurgroep NESTOR, de ministeries van VWS en OCW, en de betrokken universiteiten zijn opgezet. Het doel van NESTOR is de stimulering en verankering van ouderenonderzoek in het Nederlandse onderzoeksbestel, waarbij men zich vooral richt op het onafhankelijk functioneren van ouderen en de verhoging van hun kwaliteit van leven. GLAS maakt deel uit van het tweede cluster van onderzoeksprogramma's van NESTOR, 'Gezondheid, Ziekte en Zorg'.

Functionele beperkingen en beperkingen in het dagelijks functioneren, kwaliteit van leven en zorggebruik zijn de centrale concepten van GLAS. De eerste twee doelstellingen betreffen de beschrijving van prevalenties van beperkingen; kwaliteit van leven en zorggebruik de veranderingen daarin. Daarnaast wil men individuele verschillen in het ontstaan en verloop van beperkingen in dagelijks functioneren, en van kwaliteit van leven gaan verklaren via de Sociale Productie Functie theorie van Lindenberg. Een voorbeeld hiervan wordt gegeven in hoofdstuk 10 waarin een verklaringsmodel voor stabiliteit en verandering in welbevinden (het concept voor kwaliteit van leven) wordt beschreven. Ook bij de verklaring van oriëntatie op zorg en zorggebruik zal gebruik worden gemaakt van de Sociale

Productie Functie (hiervan wordt geen voorbeeld in het boek gegeven). Hierbij is veel aandacht voor de rol van psychosociale factoren.

GLAS bestaat uit een aantal onderdelen. De basis vormt een cross-sectionele studie. In 1993 zijn ruim 5000 ouderen ondervraagd over hun gezondheid, persoonskenmerken, omgevingskenmerken en gedrag. Deze ouderen zijn onder surveillance gebleven met het oog op het optreden van gebeurtenissen die tot selectie in een van de vervolgstudies zou kunnen leiden. In deze zogenaamde cohortstudies worden mensen gedurende een jaar gevolgd na het optreden van een ingrijpende gebeurtenis. Acht gebeurtenissen zijn hiervoor geselecteerd: hartinfarct, hartfalen, hersenbloeding, kanker, een val met ernstige somatische gevolgen, het overlijden van de partner, ernstig verlies van fysieke capaciteit van de partner en depressie. Daarnaast is ook een longitudinale studie opgezet over de veranderingen in functioneren en het zorggebruik van een lichamelijk kwetsbare groep. Hiervoor werden personen met lichamelijke beperkingen uit de basis studie geselecteerd die na de basismetring nog eens drie maal zijn geïnterviewd. Het vierde en laatste onderdeel van GLAS betrof een fitheidsstudie. Hiertoe zijn de motorische, visuele, auditieve en cognitieve capaciteiten van een willekeurige groep deelnemers uit de basisstudie gemeenten. Naast de relaties met leeftijd en andere persoonskenmerken zal worden onderzocht in hoeverre metingen van deze capaciteiten met verschillende methoden (prestatietesten en zelfbeoordelingen) hetzelfde oplevert. Ten slotte zal ook de voorspellende waarde van beide methoden voor het dagelijks functioneren worden vergeleken.

In dit boek komen alleen resultaten van de cross-sectionele studie aan de orde. In het eerste deel van het boek worden de opzet en de uitvoering van het onderzoek beschreven. In het tweede deel worden de eerste resultaten beschreven. Het eerste onderwerp dat daarbij aan bod komt is de morbiditeit in relatie tot non-respons. Zoals te verwachten blijken ouderen die niet deelnemen aan dit onderzoek vaker ernstiger ziekten te hebben (gemeten via de huisartsregistraties) dan ouderen die wel deelnemen. In het volgende hoofdstuk wordt de relatie tussen lichamelijk functioneren en sociaal-demografische kenmerken beschreven. Meer lichamelijke beperkingen worden gerapporteerd door vrouwen, ouderen, niet (meer) gehuwden, personen die alleen wonen, een lagere opleiding of een lager beroepsprestige hebben. Op de relatie tussen sociaal-economische status (SES) en gezondheid wordt in het volgende hoofdstuk dieper in gegaan. Naast lichamelijke beperkingen wordt daarin een heel scala aan indicatoren voor gezondheid gebruikt. Personen met een lagere SES rapporteren over het algemeen een minder goede gezondheid dan personen met een hogere SES. Depressieve symptomen blijken voor zowel mannen als vrouwen met alle drie de indicatoren voor SES (inkomen, opleiding, beroepsprestige) samen te hangen. Beroepsprestige hangt daarnaast met geen enkele andere gezondheidsindicator samen. En voor vrouwen worden voor opleiding alleen samenhangen met psychische gezondheidsindicatoren gevonden. Vervolgens worden de relaties tussen comorbiditeit en psychische klachten beschreven. Dit verband blijkt voor een groot deel toe te schrijven aan beperkingen in het dagelijks functioneren en verlies van controle. Hierna

wordt ingegaan op verbanden tussen leefstijlfactoren (roken, alcoholconsumptie, voeding, lichamelijke activiteit en slaappatroon) sociaal-demografische kenmerken en gezondheid. De relatie tussen inkomen en zelf-gerapporteerde gezondheid, zoals in een van de eerdere hoofdstukken gerapporteerd, blijkt slechts voor een klein deel toe te schrijven aan leefstijlfactoren. Desondanks blijkt ongezond gedrag bij personen met een lager inkomen vaker voor komen dan bij personen met een hoger inkomen.

Hoofdstuk 10 is een wat vreemde eend in de bijt omdat hier geen empirische resultaten worden besproken, maar een theoretische uitwerking van de verklaring van welbevinden wordt gegeven. In het volgende hoofdstuk wordt echter meteen gebruikt gemaakt van die uitwerking in een beschrijving van de resultaten voor de relatie tussen verwezuiging en welbevinden. De zogenaamde eerste-orde instrumentele doelen (stimulatie, comfort, status, gedragsbevestiging en affectie) bleken een deel van de variantie in welbevinden (gemeten via de GHQ-12; een maat voor psychisch welbevinden), het hoogste doel, te kunnen verklaren. Over de consequenties van langdurige aandoeningen voor het functioneren, het welbevinden en het zorggebruik handelt het volgende hoofdstuk. Onder de personen met deze (acht geselecteerde) aandoeningen komt comorbiditeit veel voor. In het volgende hoofdstuk over tijdbesteding van ouderen komt onder andere de relatie met beperkingen in het lichamelijk functioneren aan de orde. Zoals te verwachten blijken minder goed functionerende ouderen minder actief te zijn in domeinen die lichaamsbeweging vereisen, zoals

werk en uitgaan. Opvallend is dat deze beperkte ouderen niet andere activiteiten (zoals spellen doen en handvaardigheid) vaker uitvoeren dan lichamelijk goed functionerende ouderen. Het voorlaatste hoofdstuk gaat over de relatie tussen psychisch welbevinden en leeftijd. Affectief welbevinden blijkt bij vrouwen af te nemen met de leeftijd, overigens niet meer nadat wordt gecontroleerd voor lichamelijke beperkingen. Bij mannen zijn welbevinden en leeftijd niet gerelateerd. In het laatste hoofdstuk komt het gebruik van informele en professionele thuiszorg aan bod. Personen die uitsluitend thuiszorg ontvangen zijn vaker van het mannelijk geslacht en wonen minder vaak alleen. Personen die uitsluitend professionele zorg ontvangen wonen vaker alleen. Personen die informele en/of professionele zorg ontvangen zijn vaker lichamelijk beperkt en hebben vaker langdurige aandoeeningen.

Het is jammer dat een slothoofdstuk ontbreekt, maar dat zal ook moeilijk zijn om op te stellen gezien het grote aantal onderwerpen dat aan de orde zou moeten komen. Met name een beschrijving van de (longitudinale) toekomstplannen is zeer gewenst, gezien de onuitputtelijke mogelijkheden van deze studie.

Marja Tjihuis

Berkel, R. van, A. Brand & J. Maaskant. *Uitgeschreven of afgeschreven? Werklozen door de tijd gevolgd.*

Utrecht: Jan van Arkel, 1996, 358 pp.
ISBN 90 6224 344 4

In dit vlot geschreven boek wordt verslag gedaan van een tweede interviewronde (na ongeveer twee jaar) onder ruim 500 Rotterdamse werklozen, van een onderzoek uitgevoerd door de Sociaalwetenschappelijke Afdeling van de Rotterdamse dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW). Over de eerste meting werd gerapporteerd in Brand, 1992; zie ook Kroft, 1989 en Engbersen, 1990.

De auteurs pogen het 'blaming the victim' of 'blaming the system' karakter van veel (buitenlandse) literatuur over werklozen en werklozencultuur te voorkomen door een ruime plaats toe te kennen aan tactische, strategische, intermediaire en monetaire hulpbronnen, en tegelijkertijd de beleving van werk en werkloosheid, de houding ten opzichte van werk en uitkering en het zoekgedrag te belichten. In deze onderzoeksrapportage beperken zij zich tot eenvoudige rijtjes percentages of 'plus en min' overzichten van verschillen, bijvoorbeeld tussen herintreders en niet-herintreders. Ook wordt – met mate – gebruikt gemaakt van toelichtende interviewcitaten. In aparte hoofdstukken komen de rol van scholing, de 'cultuur van de bijstand', de uitstroom en de rol van het beleid voor langdurig werklozen (driekwart van de ondervraagden is nog steeds werkloos, met een gemiddelde duur van 8 jaar!) aan de orde.

Het is jammer dat de onderzoekers niet hun voordeel gedaan hebben met hetgeen in theoretisch meer vruchtbare tradities over ditzelfde onderwerp is gepubliceerd; zie bijvoorbeeld Tazelaar (1984) en Sprengers (1992). Niettemin – voor wie de tijd neemt om zich in dit onderzoek te verdiepen – bevat dit boek vanuit de zeer productieve Rotterdamse dienst SZW veel lezenswaardigs. Met name de case study's van werklozen en de vele verwijzingen naar de concrete leefsituatie, bijvoorbeeld waar het de inkrimping van sociale netwerken betreft, zijn zeer zinvol voor allen die menen iets over deze materie te kunnen zeggen. De voorliefde voor typologieën – die bovendien steeds uitdijen – en de afwezigheid van pogingen tot kwantificering van de rol van belangrijke variabelen moet de lezer dan maar voor lief nemen.

P.G. Swanborn

Brand, A. e.a. (1992), *Werkloos zijn in Rotterdam. Eerste meting van een onderzoek naar de dynamiek in het bestaan van 840 'minimum'huishoudens*. Rotterdam: dienst SoZaWe.

Engbersen, G. (1990), *Publieke bijstandsgescheiden. Het ontstaan van een onderklasse in Nederland*. Leiden: Stenfert Kroese.

Kroft, H. e.a. (1989), *Een tijd zonder werk. Een onderzoek naar de levenswereld van langdurig werklozen*. Leiden: Stenfert Kroese.

Sprengers, M. (1992), *Explaining unemployment duration. An integrative approach*. Dissertatie UU.

Tazelaar, F. & Sprengers, M. (1984), *Werkloosheid en sociaal isolement. Sociologische Gids*, 31, 48-79.

Elchardus, M., I. Glorieux, A., Derks, K., & Pelleriaux, *Voorspelbaar ongeluk. Over letsels die werkloosheid nalaat bij mannen en hun kinderen*

Brussel, VUB Press, 1996, 159 pp.
ISBN 90 5487 146 6

Dit boek doet verslag van een opmerkelijk onderzoek onder Vlaamse huisvaders die ooit werkloos zijn geweest. Het opmerkelijke zit in de combinatie van onderzoeksmethoden: kwantitatief follow-up onderzoek en kwalitatieve diepte-interviews. Dat levert toch nog wat nieuws van dit afgegrasde onderzoeksterrein.

Het eerste deel van het boek gaat over de gevolgen van eerdere werkloosheid voor de verdere arbeidsloopbaan. Die gevolgen blijken negatief. Hoe langer de eerdere werkloosheid, hoe kleiner de kans om ooit nog een vaste baan te krijgen. Dit bekende verschijnsel kan worden verklaard door 'zelfbestendiging' en door 'voorbesteding'. In de eerste verklaring leidt werkloosheid tot vermindering van kans op werk, onder meer omdat de arbeidsgeschiktheid snel achteruit loopt en omdat werklozen het na verloop van tijd ook wel best gaan vinden om van een uitkering te leven. De tweede verklaring is dat minder geschikte mensen sowieso minder kans maken op de arbeidsmarkt, zeker als het aanbod groter is dan de vraag. In deze visie bestaat de oorzaak al voor het betreden van de arbeidsmarkt, namelijk in aanleg en ontwikkeling.

De zelfbestendigingsverklaring blijkt niet op te gaan voor deze groep. De mensen blijven zoeken naar werk en accepteren uitein-

delijk ook wat mindere baantjes. Werkloosheid went niet. De voorbestemmingsverklaring sluit beter aan bij de waarnemingen. Veel van de minder succesvolle respondenten hadden al een moeilijke jeugd achter de rug.

Het boek bespreekt verder de gevolgen van het achterblijven op de arbeidsmarkt. Die blijken pijnlijk. De 'mislukte' mannen voelen zich aangetast in hun eigenwaarde. Werkloosheid doet duidelijk afbreuk aan hun levensvoldoening. Die pijn zou een voedingsbodem kunnen vormen voor politiek protest en vreemdelingenhaat; zeker bij aanhoudende massa-werkloosheid. Dit blijkt echter niet het geval. De auteurs maken aannemelijk waarom dat (nog) niet gebeurd is. Kinderen van achterblijvers op de arbeidsmarkt blijken vaker achter te blijven op school. De auteurs interpreteren dat als een neveneffect van werkloosheid. Ook hier kan echter sprake zijn van voorbestemming. Het disproportioneel grote percentage kinderen van werklozen in het bijzonder onderwijs doet vermoeden dat er ook hier verschillen in aanleg in het geding zijn.

Aansluitend op hun bevindingen pleiten de auteurs voor een werkgelegenheidsbeleid dat ook kansen biedt aan minder geschikten, zonder die al te zeer te etiketteren. Aanbevolen wordt om meer kunstbanen te creëren, die voor iedereen toegankelijk zijn. Ook wordt gepleit voor verkorting van de werkweek en voor een zodanige herverdeling van arbeid naar leeftijd, dat men in de gezinsfase wat minder belast wordt en later wat meer.

Het boek biedt een samenvatting van een aantal eerdere onderzoeksrapporten. Het is helder en leesbaar geschreven, met een goede mix van wetenschappelijke afstande-

lijkheid en sociale betrokkenheid. Een aanrader voor het onderwijs.

Ruut Veenhoven

Veenman, J. & E. Martens, *Op de toekomst gericht. Tweede generatie allochtonen in Nederland.*

Den Haag: VUGA Uitgeverij, 1995. 103 pp.
ISBN 90 5250 80 97

Dit beknopte boek over de onderwijs- en arbeidsmarktpositie van allochtonen in Nederland is het product van een opdracht van de Ministeries van OCW en SoZaWe. Meer specifiek gaan de auteurs in op de posities van de tweede generatie van vijf groepen, namelijk Surinamers, Antillianen, Molukkers, Turken en Marokkanen.

In de inleiding wordt de generatiefase-theorie van Hansen (1952) boven gehaald en van enig commentaar voorzien op basis van enkele empirische bevindingen. Volgens deze theorie wordt de onthaalmaatschappij een sterk referentiepunt voor de tweede generatie, terwijl de derde weer op zoek gaat naar de etnische *roots*. Veenman en Martens menen dat de Hansen-theorie ook vrij goed uit de verf komt voor Nederland, zij het dat het uiteraard nog te vroeg is om de derde generatie onder de loep te nemen. Op dit punt zou ik enige verdere bedenkingen willen formuleren. De betreffende tweede generaties zijn zeker niet homogeen en verder is de sterkte van de oriëntatie op het 'nieuwe vaderland' flink verschillend al naar gelang de sociale, culturele of economische domeinen en sub-domeinen. Al merkt men

duidelijke verschuivingen inzake demografische veranderlijken (vruchtbaarheids- en nuptialiteitstransities), partnerkeuze en waarden met betrekking tot opvoeding en geslachtsrollen, toch kan men niet stellen dat dergelijke verschuivingen meteen tot alle domeinen veralgemeenbaar zijn of dat de verzuhtingen van de vrouwen meteen door te projecteren zijn naar de mannen. De auteurs merken trouwens terecht op dat de Islam ook sterke elementen van beklemtoning van authenticiteit bevat, en dat de tweede generatie zich hier veel minder tegen afzet. Vervolgens blijkt uit gelijkaardig Belgisch en Frans onderzoek, dat de tweede generatie ook een 'terugplooi-reactie' kan vertonen, die weliswaar opnieuw verschillend kan zijn al naar gelang etnische (sub)groep en locatie. In dit opzicht zijn contextuele factoren, zowel politieke als economische, die tot sterkere exclusie aanleiding geven van belang. Kortom, de Handen-hypothese gaat toch aan heel wat differentiaties voorbij. Het komt mij voor dat deze differentiaties voor Nederland nog wat beter in kaart gebracht moet worden gebracht.

De hoofdmoot van het boek is echter gewijd aan de onderwijs- en arbeidsmarktposities. Hier wordt zeer belangrijk materiaal aange-reikt dat tevens op een eenvoudige maar sprekende manier is voorgesteld. Qua onderwijsprestaties blijven jongere Antillia-nen en Surinamers niet zover achter in ver-gelijking met autochtonen, maar voor de Turkse en Marokkaanse tweede generatie is de te dichten kloof nog aanzienlijk. Een ver-schil in aandacht is dus nu wel wenselijk geworden teneinde deze twee laatstgenoem-de groepen ook bij te trekken. Dit is vooral belangrijk omdat de kans op exclusie bij sys-

tematische onderwijsachterstand groter wordt, en daarmee ook de kans op een 'terugplooi-strategie'.

De arbeidsmarktpositie komt in hoofdstuk 3 aan bod. Dit is een bijzonder helder hoofdstuk dat niet mag ontbreken op de verplichte literatuurlijst voor vakken 'sociale stratificatie' of 'etnische relaties'. De lei-draad wordt gevormd door zes thesen omtrent de oorzaken van achteruitstelling op de arbeidsmarkt. Drie oorzaken van achteruitstelling hebben te maken met de vraagzijde (conjunctuurthese, herstructure-ringstheze, discriminatiethese) en twee met de aanbodzijde (deficiethese, differentie-thesen). De zesde these, ten slotte, voert naar de institutionele aspecten van de werking van de arbeidsmarkt. In de rest van het hoofdstuk wordt een poging ondernomen om het belang van deze zes factoren onder-ling af te wegen. In het concluderend hoofdstuk wordt verder uiteengezet dat zeer verschillende soorten van beleid overeenko-men met elk van de zes effecten, zodat de afbakening van deze effecten zeker niet een louter academische of statistische bekom-mernis is. Of deze zes effecten ook zo gemakkelijk te scheiden zijn is echter een andere vraag. De indruk van de auteurs is wel dat de drie vraaggerichte factoren en de institutionele factor voor de hogere werk-loosheid van de tweede generatie doorslag-gevend zouden zijn. In ieder geval lijkt het mij dat de diagnose wel eens kon verschillen naar specifieke etnische groep in combina-tie met lokale contextuele factoren. Ook de achterliggende vormen van gemeenschaps-reconstructie en patronen van voortgaande kettigingemigratie kunnen voor bijkomende differentiaties zorgen. De tweede generatie heeft met name ook leeftijdgenoten die tot

de eerste generatie behoren en een veel kortere duur van verblijf in Nederland kennen. Alvast kan worden gezegd dat dit beknopte werk een prima aanzet is om het onderwerp verder analytisch uit de diepen en een blauwdruk kan zijn voor verder nationaal of internationaal vergelijkend onderzoek. Ik heb in ieder geval de conceptuele helderheid en de empirische oriëntatie van het boek kunnen appreciëren.

R. Lesthaeghe